

PREFAȚĂ

Parenting

Familia a dat universul narativ al celor mai cunoscute romane românești. Cel puțin atunci când vorbim despre romanele care se mai citesc în școli, vorbim în mare despre romane de familie. Nu în sensul subgenului „roman de familie”, ci mai ales în cel al romanelor în care familia împlinește o funcție narativă majoră. Chiar și atunci când nu sunt „romane de familie”, adică nu urmăresc doar relațiile de familie, ci și parcursul personajelor în afara acesteia, romanele românești canonizate în școli și universități sunt narațiuni despre această instituție. *Mara* de Ioan Slavici este, de fapt, un roman despre o familie rămasă fără tată unde mama devine, după expresia celebră a lui Nicolae Manolescu din *Arca lui Noe*, „prima *businesswoman*” din literatura română. Chiar Manolescu amintește de faptul că romanul ar putea fi numit „romanul Persidei”, demonstrând concentrarea mare pe copiii Marei, și, prin urmare, pe dezvoltarea familiei. *Ion* de Liviu Rebreanu este un roman despre familii din Pripas și despre încercările și strategiile activate în lupta pentru avansarea pe scara socială. *Moromeții* este romanul familiei lui Moromete, pe care se străduiește să

o țină laolaltă în condițiile în care presiunea economică e tot mai mare pe sudul rural românesc. Sigur, un răspuns evident la această observație poate fi următorul: aceste romane sunt romane despre familii pentru că realitatea socială impune tema – familiile sunt structura de bază a societăților tradiționale și moderne. Sigur, doar că mai important aici e că în fiecare din ele scopul narativ este de a arăta/critica/problematiza *dizolvarea familiei*. Oricât ar „tezauriza”, oricât ar strânge, Mara nu își îndeplinește mereu planurile pentru Trică și Persida; oricât de pragmatic și-ar fi jucat cărțile, familia lui Ion cu Ana este un eșec violent; oricât de mult ar ține de băieții lui, Nilă, Achim și Paraschiv fug de la casa lui Moromete doar pentru a-și rata viața. Am ales aceste trei romane pentru că, deși sunt scrise în trei epoci diferite – *Mara* secolul al XIX-lea, *Ion* interbelic și *Moromeții* perioada postbelică – ele toate au cumva același *drive* narativ și reprezintă tentative similare de cuprindere, prin analiza raporturilor din familie, a universului social și economic pe care îl încapsulează timpul lor. În *The Bourgeois* (Verso, 2013), Franco Moretti propune o teză interesantă în legătură cu conexiunea dintre familie și proza modernă: odată cu apariția claselor burgheze, romanele de familie au fost deposedate de vălul sentimental. Stresul la care e supusă instituția familiei odată cu apariția industrializării și a burgheziei urbane dă o proză nouă, în care conveniența se transformă în interes, iar familia devine interesantă pentru prozatorii de aiurea mai ales pentru felul în care eșuează sub presiunea mare a societății moderne. Explicația

e simplă: modernitatea literaturii înseamnă capacitatea ei de a funcționa mai ales critic în raport cu realitatea, nu doar descriptiv. E ușor, astfel, de afirmat că familia este un subiect central modern pentru romanul occidental – și, implicit, devine unul pentru romanul românesc – atunci când eșuează.

Într-un articol de sinteză despre „Locuire și spațiu în romanul românesc” (în *Transilvania*, nr. 9, 2021) coordonat de Maria Chiorean, autoarele și autorii puneau accentul, în cadrul discuției despre familie și locuire în universul ficțional din perioada 1845-1947, pe apariția unui trop important odată cu modernizarea romanului românesc: divorțul ca fenomen urban. Tocmai pentru că problematizează mai ales căsătoriile din interes ca parte din fresca societății burgheze, universurile narrative de secol al XIX-lea și început de secol XX creează și agenți noi ai *ruperii familiei*. Sunt multe exemple de astfel de situații, iar cel mai elocvent e chiar cel pe care îl descrie Sofia Nădejde în *Patimi* (1903), unde Matilda, după ce pleacă de lângă Mustea, e nevoită să își ascundă un an de zile relația cu Iliescu pentru ca divorțul să poată fi împlinit. Divorțul este, în romanul românesc, cel mai des un simptom al societății burgheze, unde corupția, dorința de îmbogățire și infidelitatea sunt principalele motive pentru ruperea familiei. Astfel, unitatea familiei și ruperea acesteia prilejuiau mereu descrieri de medii noi. În *Patimi*, divorțul aducea imediat în prim-plan medii sociale descrise în detaliu,

documentar aproape: condiția femeii singure, educația și școlile de maici, periferiile urbane și locuirea în mizerie, saloanele medicale, străinătatea etc. După o incursiune destul de statică în lumea micii boierimi rurale, divorțul deschidea în roman, odată cu plecarea Matildei din sat, o întreagă lume nouă, experimentată altfel. Și, în același timp, ruperea familiei funcționa și în logica unei critici sociale puternice: patimile – în general pasiunea erotică, dorința de îmbogățire și corupția – sunt motivele centrale pe care autoarea le vedea responsabile de degradarea morală a unei instituții de altfel extrem de morale. Critica familiei nu este niciodată aici critica noțiunii de familie, dimpotrivă. Pentru Sofia Nădejde familia este victima societății moderne. Ce se schimbă însă în *Părinți și copii*? În primul rând, desfacerea tragică a familiei nu mai ține de divorț. Tache Serafim rămâne singur cu cei patru copii ai lui după ce soția lui, Eliza, moare dând naștere celui mai mic copil, iar romanul ne prezintă de fapt metodele de *parenting* pe care le testează acesta în creșterea ficelor și fiilor Zoe, Magda, Georgică și Ilie. Și romanul va deveni, tocmai prin situațiile prin care trec copiii odată ajunși adulți, o pledoarie consistentă pentru fidelitate, învățătură și cinste, mai ales prin plasarea strategică de personaje antagonice care declanșează tușe morale destul de groase.

Aproape nicio iubire din romanele Sofiei Nădejde nu e dezinteresată: căsătoria e stabilită pentru zestre sau, oricum, pe baze materiale, iar *ruperea familiei* e centrul criticii lumii de final de secol XIX: patimi, slăbiciuni, gesturi imorale – toate stabilesc unghiul

moral al universului narativ al prozei Sofiei Nădejde. De altfel, situațiile par să construiască narativ în jurul – și împotriva – tezelor celebre ale lui Engels din *Originea familiei, a proprietății private și a statului* (publicată original în 1884, tradusă în *Opere*, vol. 21, Editura Politică, 1965), care anunțau încă din prefața primei ediții bazele perspectivei materialiste asupra căsătoriei și a „producerii vieții nemijlocite”: „producerea mijloacelor de subzistență – alimente, îmbrăcăminte, locuință [și] producerea omului însuși, perpetuarea speciei”. De aici și conflictul permanent construit narativ în romanele Sofiei Nădejde: oamenii deviază de la misiunea familiei de perpetuare a speciei către misiunea egoistă de perpetuare a propriilor interese și produc, astfel, erori de sistem. Istoria conexiunilor dintre socialism și teoria familiei – mai ales în contact cu evoluționismul – este suficient de complicată cât să merite câteva paranteze, dar și cât să nu poată fi descrisă aici mulțumitor (vezi o sinteză decentă în Mark Poster, *Critical Theory of the Family*, 1978). Cu toate acestea, faptul că Sofia Nădejde este prima noastră autoare socialistă și, într-un fel, singura gânditoare care își poziționează în epocă explicațiile din eseuri în liniile determinismului marxist, o înțelegere a caracterului complex al criticii și analizei familiei în gândirea europeană de secol al XIX-lea este esențială. Cu toate că odată cu Charles Fourier critica „familiei tradiționale” a devenit un pilon al teoriei critice continentale, nu a existat niciodată în secolul al XIX-lea un consens socialist sau măcar stângist cu privire la această instituție. Un exemplu bun aici e faptul că

voci ca aceea a anarhistului Mihail Bakunin au accentuat mai ales importanța „familiei naturale” în societate, iar Marx și Engels au tratat dialectic originea familiei pentru devoalarea suprastructurilor care decid asupra instituției sociale și a micro comunităților. După cum discută faptul și Richard Weikart într-un text din 1994 despre „Marx, Engels și abolirea familiei”, Marx și Engels nu erau, în fond, „instigatori ai trendului anti familie între socialiști” (și biografia lui Marx e aici grăitoare), cu toate că scrierile lui Engels au „contribuit semnificativ la acest trend”. Cert e că, dincolo de atitudinile militante împotriva familiei tradiționale ale cercurilor socialiste și anarhiste din secolul al XIX-lea, teoria materialistă a fost mai ales interesată de *producerea familiei* în mijlocul societăților burgheze și industriale. Critica lui Engels viza, în anii 1840, mai ales *distrugerea familiei* de către societatea industrială, în ceea ce privește familiile muncitorești: pe scurt, oricare ar fi originea ei, în teoria critică de secol XIX familia e văzută mai mult ca o victimă a exploatării și a exigențelor sistemelor de producție industrială. Familia se destramă din cauza presiunilor externe. Adăugând la această teză a disoluției familiei muncitoare, pentru Marx mai ales societatea burgheză se făcea vinovată de *reducerea familiei la relație economică*. Scopul meu aici nu este neapărat să fac o genealogie a criticii aduse familiei ca instituție – de altfel reformulată de Marx și Engels în *Ideologia germană* din 1864 (tradusă în *Opere*, volumul III, 1958), unde discuția despre istoricitatea și originea instituției familiei capătă nuanțe puternice –, ci mai

ales să prezint pe scurt ideile pe care le accesa Sofia Nădejde în ultima parte a secolului al XIX-lea. Ele sunt prezente peste tot în realismul critic european, iar exemplul cel mai bun aici e Maxim Gorki, care plasează în *Mama* (1905) discuția despre familie în contextul industrial și unde vina distrugerii familiei pică de exploatarea din fabrică. La Nădejde discuția despre *dizolvarea familiei* trebuie să îi urmărească și parcursul intelectual. Cum am spus și în prefața de la *Patimi*, urmărind monografia lui Valentin Vișinescu (*Sofia Nădejde*, 1972) aflăm că soții Nădejde nu oficiază slujbă religioasă la căsătorie și, mai mult, „consimt la căsătorie oficiată fără preot, declarându-se, fățiș, ateii”. Faptul ultragiază în epocă orașul și îi transformă pe soții Nădejde în caz de dezbatere. De la acest episod până la publicarea romanelor *Patimi* (1903), *Robia banului* (1906) sau *Părinți și copii* (1907) vor trece însă trei decenii. Trei decenii de transformări ideologice ale programului lor și, mai ales, de recalibrări ale discursului socialist pentru compatibilitatea acestuia cu structura politică liberală – Ioan Nădejde se și alătură liberalilor în 1903. Ateismul inițial al soților Nădejde, mai ales după apropierea acestora de ideologiile mai puțin radicale de la începutul secolului XX, este eliminat și topit într-o morală deseori direct creștină. Aproape nimic din romanele ei nu mai lasă să se vadă, la începutul secolului XX, care erau opțiunile ideologice inițiale ale Sofiei Nădejde. La aceasta se adaugă ceva: putem reconstitui astăzi peisajul prozei traduse la noi în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX pentru a plasa proza autoarelor noastre

între alte autoare europene. Am încercat să o fac în articolul „Romancierile: Traducerile de romane scrise de femei în cultura română (1941-1918)” (în *Transilvania*, nr. 6, 2021) pentru a înțelege totuși care erau *resursele* literare ale autoarelor de la noi. Concluziile mele în legătură cu traducerile romanelor scrise de femei din Franța, Anglia, Italia sau Statele Unite ale Americii sunt legate în primul rând de transformarea câmpului de traduceri spre anul 1890. Dacă înainte de acest an erau traduse consistent doar numele câtorva autoare franceze (Sophie Cottin, Stephanie Genlis, George Sand), după 1890 arealul geografic al autoarelor traduse se diversifică, fiind scrise de autoare din SUA, Anglia sau Italia. De fapt, până la 1918, cea mai tradusă autoare în spațiul românesc este o autoare de romane creștine care frizau, prin poveștile de misionarism social catolic, realismul critic – Carolina Invernizio. De altfel, în centrul peisajului traducerilor de după 1900 stau la noi Carolina Invernizio și Matilde Serao. Numele lor nu mai spun astăzi mare lucru, dar în epocă reprezentau pentru proza italiană și, desigur, pentru debaterile de la noi, două modele de *roman sentimental* extrem de bine conturate: Invernizio era autoarea prizată de publicul mai divers și puțin pretențios (snob) al claselor de jos (format din muncitoare, servitoare, vânzătoare etc.), cărora li se adresa direct în textele literare mai ales pentru a le educa un oarecare simț polemic în legătură cu poziția lor, în timp ce Serao scria mai mult pentru elita culturală italiană și europeană a epocii. Invernizio chiar îi răspunde (ironic, cu superioritate) lui Serao, după cum relatează

Lynn M. Grunzberg, „tu scrii pentru *crème de la crème*, eu pentru restul”. Cu toate acestea, Invernizio a primit o critică semnificativă chiar din partea teoreticienilor socialiști, deși intrase mult în descrierea celor mai precare medii sociale ale vremurilor. Pentru Antonio Gramsci, de pildă, Invernizio este „găina onestă a literaturii populare”, autorul italian fiind mai ales deranjat de rezolvarea morală a romanelor ei. Pioșenia religioasă, mântuirea creștină și misionarismul religios sunt piloni centrali ai prozei ei și, de aceea, pentru un gânditor marxist ca Gramsci, proza ei intra în categoria *naivității oneste*. Sofia Nădejde cunoaște proza acestor autoare, asta știm sigur. Ea este chiar traducătoarea unui roman de Matilde Serao, *Visul unei nopți de dragoste* (traducere apărută în 1915), fapt care arată interesul ei pentru romanul sentimental și care o poate plasa mai bine în genul romanului de familie. Și aici cred că avem cheia interpretării prozei Sofiei Nădejde, între discuția deterministă despre originea familiei/funcționarea ei în societatea burgheză și credința că literatura poate avea o funcție educativă majoră prin impunerea unui model creștin de raportare la aceste presiuni economice. Pe scurt, Nădejde își împrumută schema din studiile materialiste ale instituției familiei, dar propune o soluție morală și religioasă în fața presiunii societăților burgheze.

Romanul *Părinți și copii* e, astfel, o căutare permanentă a *celeii mai bune soluții* din punct de vedere economic pentru creșterea copiilor lui Tache Serafim. Romanele descrise astăzi drept feministe ale Sofiei Nădejde sunt, de multe ori, romane despre

bărbați buni care trec prin experiențe neplăcute, iar acest fapt merită o discuție aparte. Pentru că o ramură foarte importantă a studiilor de gen contemporane stă exact în analiza comportamentelor masculine. Unul dintre *journal*-urile cele mai importante astăzi în studiile de gen este *Men and Masculinities*, unde discuția teoretică pleacă exact de la structurile pe care se construiește masculinitatea în regim diacronic și sincron. Studiarea teoretică a „bărbaților și bărbăției” sau a „masculilor și a masculinităților” pare să fie justificată mai ales de faptul că, pentru a înțelege patriarhatul, e la fel de urgentă analiza și înregistrarea agenților lui direcți ca experiența femeilor. Adresându-se cititoarelor și cititorilor de la începutul secolului XX mai ales pentru conștientizarea situației femeilor în epocă (de la lipsa de educație la instabilitatea materială și la complicata organizare a sănătății), proza Sofiei Nădejde creează lumi dihotomice, în care există tipologii de la care nu se poate devia, dar care își pot interschimba protagoniștii: dacă în *Patimi* funcționarul Iliescu e figura celui care înșală și fură, în *Părinți și copii* funcționarul Tache Serafim chibzuiește și îndură. Discutând romanul *Patimi*, am încercat să arăt că, dintr-un soi de simpatie de clasă – care apare în epocă și la Duiliu Zamfirescu, așa cum arată și Nicolae Manolescu în *Arca lui Noe* –, vocea narativă și organizarea acțiunii țin cu boierul. La dispariția claselor boierești și la nașterea capitalismului prin arendași și funcționari puși pe căpătuială, atât vocile conservatoare (chiar și boierii declasați ca Duiliu Zamfirescu), cât și vocile progresiste (inițial *de stânga*, cum este în